

שיעור טו

רב ספרא הוציא מארץ ישראל לחוץ לארץ יין של שביעית

(פסחים נב ע"ב)

פתיחה

א. הוצאת פירות שביעית לחוץ לארץ וביעורם
ב. הוצאת פירות שביעית לסחורה
ג. האיסור להוציא לחו"ל איננו מוסכם על הכול - רב ספרא פסק שלכתחילה מותר להוציא פירות שביעית לחוץ לארץ
סיכום

פתיחה

במשנה (נ ע"ב) נאמר:

המוליך פירות שביעית ממקום שכלו למקום שלא כלו, או ממקום שלא כלו למקום שכלו - חייב לבער.

אסור להחזיק בבית פירות של השנה השביעית לאחר שכלו הפירות של אותו המין בשדה. צריך לבער את הפירות מן הבית, ולהפקיר או לשרוף אותם. לומדים זאת מן הנאמר בפסוק (ויקרא כה, ז): "ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול". על כך דרש רב חמא בר עוקבא בשמו של רבי יוסי בר חנינא (נב ע"ב): "כל זמן שחיה אוכלת מן השדה - האכל לבהמה שבבית. כלה לחיה אשר בשדה - כלה לבהמתך מן הבית".

בהמשך הסוגיה (שם) הובאה תוספתא (שביעית ה, א) ולאחר מכן סיפור על רב ספרא שקשור למחלוקת שנזכרה בתוספתא:

תנו רבנן: פירות שיצאו מארץ ישראל לחוצה לארץ, מתבערין בכל מקום שהן. רבי שמעון בן אלעזר אומר: יחזרו למקומן ויתבערו, משום שנאמר "בארצך".

בתוספתא נזכר שתנא קמא שחלק על ר' שמעון בן אלעזר הוא רבי.
בהמשך הגמרא מסופר:

...רב ספרא נפק מארץ ישראל לחוצה לארץ. הוה בהדיה גרבא דחמרא
דשביעית.

לוו בהדיה רב הונא בריה דרב איקא ורב כהנא. אמר להו: איכא דשמיע ליה
מיניה דרבי אבהו הלכה כרבי שמעון בן אלעזר או לא?
אמר ליה רב כהנא: הכי אמר רבי אבהו - הלכה כרבי שמעון בן אלעזר.
אמר ליה רב הונא בריה דרב איקא: הכי אמר רבי אבהו - אין הלכה כרבי
שמעון בן אלעזר.

אמר רב ספרא: נקוט הא כללא דרב הונא בידך, דדייק וגמר שמעתתא
מפומיה דרביה.

רב ספרא היה אמורא ארץ ישראלי, והוא היה הולך הרבה מארץ ישראל לכבל ולהפך
(בבא קמא קד ע"ב; חולין קי ע"ב). באחת הפעמים שיצא מארץ ישראל לחוץ לארץ,
היה לו קנקן יין שיש בו קדושת שביעית, והוא לא ידע כמו מי נפסקה ההלכה בנוגע
לביעור, אך הוא לא התלבט בנוגע להוצאת פירות שביעית מארץ ישראל לחוץ
לארץ.

נעיינ בהיקף האיסור להוציא מארץ ישראל לחוץ לארץ פירות שיש בהם קדושת
שביעית, ובביעור פירות שיצאו מארץ ישראל לחוץ לארץ, ונעמיק במסופר על רב
ספרא.

א. הוצאת פירות שביעית לחוץ לארץ וביעורם

במשנה (שביעית ו, ה) נאמר:

אין מוציאין שמן שרפה ופירות שביעית מהארץ לחו"ל. אמר ר' שמעון:
שמעתי בפירוש שמוציאין לסוריא ואין מוציאין לחוץ לארץ.¹

1 על הוצאת פירות שיש בהם קדושת שביעית לחו"ל, כתבו כבר בעבר: הרב יוסף ליברמן, שו"ת
משנת יוסף, ב' סי' כד-כה; הרב צבי כהן, פירות שביעית, עמ' רכז-רלח; הרב יעקב אריאל, "יצוא
פירות שביעית לחו"ל", תחומין ז, עמ' 34-48, ובספרו: שו"ת באהלה של תורה, זרעים א -
שביעית, סי' ה; הרב זאב וייטמן, לקראת שמיטה ממלכתית במדינת ישראל (מהד' תשנ"ג), עמ'
218-235. להלן נבאר באופן שונה חלק מהמקורות שהם דנו בהם.

ר' שמעון לא חלק על תנא קמא. הוא רק הוסיף שמותר להוציא לסוריא פירות שביעית. דברי ר' שמעון נזכרו גם במדרש ההלכה (ספרא, פרשת בהר, פרשה א, פרק א אות ט) בהקשר של ביעור פירות שביעית:

"ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול" (ויקרא כה, ז). מה שבארצך אוכלים. לא מה שהוציא עקילס לעבדיו לפונטוס. אמר ר' שמעון: שמעתי בפירוש שמוציאים לסוריא, ואין מוציאים לחוצה לארץ.

יש לבער פירות שביעית רק בארץ ישראל. אם הוציא פירות שביעית לחו"ל, אין מבערים אותם. ייתכן שפונטוס היא באזור סוריה ועל כן הובאו דברי ר' שמעון שלסוריה מותר להוציא פירות שביעית, וממילא אפשר לבער שם.

לא נאמר במשנה ובמדרש ההלכה מה טעם האיסור להוציא פירות שביעית לחו"ל. הראב"ד כתב (ספרא שם אות ט): "ונראה לי הטעם, כדי שלא יתחלפו בפירות חוץ לארץ, ונמצאו פירות שביעית יוצאין לחולין". גם בפירוש המיוחס לר"ש, הרב שמשון משאנץ, כתב (ספרא שם, אות ט): "ושמא הוי טעמא דאין מוציאין פירות שביעית לחו"ל, שלא יתחלפו בפירות חו"ל, ויהא נוהג בהם מנהג חולין".² לפי הראב"ד, ובעקבותיו בפירוש המיוחס לר"ש משאנץ, ייתכן שהטעם לאיסור להוציא פירות שביעית לחוץ לארץ, הוא מחשש שיערבו פירות שיש בהם קדושת שביעית עם פירות חולין, וייתחסו אליהם כפירות חולין. אכן במצב כזה אם התערבו פירות שביעית עם פירות חולין, יש לאכול הכול בקדושת שביעית.³ יש להעיר שאם זה החשש, הרי שגם בתוך ארץ ישראל יהיה צורך למנוע מצבים שיש בהם חשש שיתערבו פירות שיש בהם קדושת שביעית עם פירות שאין בהם קדושת שביעית (גידולי נוכרי, היתר מכירה).

כאמור לעיל במדרש ההלכה, נזכר שמבערים פירות שביעית רק בארץ ישראל. כמובא לעיל בגמרא בסוגייתנו, בתוספתא (שביעית ה, א) הובאה מחלוקת בנוגע לביעור פירות שהוצאו לחו"ל:

פירות שביעית שיצאו חוצה לארץ - מבערין במקומן, דברי רבי. ר' שמעון בן

2 ראה במבוא לתורת כהנים, הוצאת ספרא, ירושלים תשי"ט, שכתב שאמנם פירוש זה מיוחס לר"ש משאנץ, אך כנראה הוא של ראשון אחר מבעלי התוספות. הוא גם מרבה לצטט מפירוש הראב"ד, וגם כאן דבריו תואמים לפירוש הראב"ד על הספרא. הרב יצחק שילת, על הראשונים, עמ' ע-עב, כתב שפירוש הר"ש לספרא המיוחס לר"ש משאנץ, איננו שלו, אלא של רבי דוד בן קלונימוס משפירא, שהיה מחכמי אשכנז המאוחרים יותר.

3 משנה שביעית ז, ז; נדרים נו ע"ב; רמב"ם הל' שמיטה ויובל ז, כב; הל' מאכלות אסורות טו, ח.

אלעזר אומר: מביאן לארץ, ומבערין בארץ, שנאמר: "בארצך תהיה כל תבואתה לאכל".

אין מוציאים פירות שביעית לחוץ לארץ. אך אם בכל זאת הם הוצאו לחוץ לארץ, חלקו תנאים היכן יש לבער אותם. בירושלמי (שביעית ו, ד) נאמר כך:

תני פירות הארץ שיצאו חוצה לארץ מתבערין במקומן, דברי רבי. ר' שמעון בן אלעזר אומר: מביאן לארץ ומבערין, דכתיב "בארצך תהיה כל תבואתה לאכול" (ויקרא כה, ז). אמר רבי יעקב בר אחא: הורי רבי אימי כהן תניא קמיא לקולא.

רבי יעקב בר אחא אמר שרבי אימי הורה כמו הדעה המקילה במחלוקת, שניתן לבער בחוץ לארץ. כאמור לעיל, בעקבות דברי התוספתא הללו הובא בגמרא הסיפור על רב ספרא ומלוויו. רב ספרא לא התלבט בנוגע להוצאת יין של שביעית מארץ ישראל לחוץ לארץ. הוא התלבט מה ההכרעה במחלוקת התנאים בנוגע לביעור – האם עליו לבער בחוץ או בארץ. לפי רב הונא אין הלכה כר' שמעון בן אלעזר אלא כרבי, וניתן לבער את היין שהוא הוציא לחוץ לארץ במקום שהוא נמצא בו. כך הם כללי הפסיקה במחלוקת רבי עם חברו, ואף במחלוקת עם ר' אלעזר בר' שמעון (ירושלמי דמאי ב, א): "אמר רבי חייא בשם רבי יוחנן: רבי וחבירו, הלכה כרבי. ואמר רבי יונה: ואפילו רבי אצל ר' אלעזר בר' שמעון". כך גם (כתובות כא ע"א): "הלכה כרבי מחבירו"⁵. הר"ש, הרב שמשון משאנץ (משנה שביעית ו, ה), קשר את חובת הביעור של פירות שביעית עם איסור ההוצאה לחוץ של פירות שביעית:

וכן פירות שביעית בעינן ביעור בארץ. וסתמא כר' שמעון בן אלעזר, דתניא [תוספתא שביעית ה, א]: "פירות שביעית שיצאו מחוץ לארץ מתבערין במקום שהן, דברי רבי. ר' שמעון בן אלעזר אומר: מביאן בארץ ומבערין שנא' (ויקרא כה) 'בארצך תהיה כל תבואתה לאכול'".

4 בגרסת הירושלמי נאמר שהתנא שחלק על ר' שמעון בן אלעזר הוא ר' שמעון. אך נראה שהגרסה הנכונה היא כאמור בתוספתא, שהתנא שחלק על ר' שמעון בן אלעזר הוא רבי.

5 בגמרא (כתובות נא ע"א) נאמר: "אף על גב דקיימא לן הלכה כרבי מחבירו, הכא [באותו מקרה בגמרא שם] הלכה כרבי שמעון בן אלעזר". מכאן שבשאר המחלוקות ביניהם, כולל זו שבסוגייתנו, הלכה כרבי.

6 כך מופיע בר"ש, אך כנראה צריך להיות הפוך: מהארץ לחוץ. ל. אכן גרסת התוספתא שונה מעט: "פירות שביעית שיצאו חוצה לארץ מבערין במקומן...".

ודבר תימה למאן דפסק בפ' מקום שנהגו (דף נ"ב ב) הלכה כר' שמעון בן אלעזר, היכי שביק מתניי? ושמא לכתחלה אפילו לר' שמעון בן אלעזר מודה דאין מוציאין אפילו קודם הביעור.
 ורב ספרא דאפיק גרבא דחמרא בשביעית מארץ ישראל לחוצה לארץ, שוגג היה. וברוב ספרים גרסינן: "רב ספרא נפק מארץ ישראל לחוצה לארץ, הוה בהדיה גרבא דחמרא דשביעית". משמע דלאו אדעתיה.⁷

"וסתמא כר' שמעון בן אלעזר" - הר"ש הניח שההלכה בתוספתא היא כר' שמעון בן אלעזר. הוא לא נימק מדוע הוא הניח הנחה זו. על כך הקשה הר"ש, הרי במשנה (שביעית ו, ה) נאמר שאין מוציאים פירות שביעית לחוץ לארץ, ומשנה זו מוסכמת על הכול, ואם כן איך ייתכן שבגמרא (נב ע"ב) אמר רב כהנא בשם ר' אבהו שהלכה כר' שמעון בן אלעזר, הרי אסור להוציא פירות שביעית לחוץ לארץ? איך ייתכן שיש פירות שביעית בחו"ל? אמנם יש להעיר שקושיה זו יכולה להישאל גם על דברי רבי שאמר שמבערים את פירות השביעית במקומם בחוץ לארץ. הר"ש השיב: "ושמא לכתחלה אפילו לר' שמעון בן אלעזר מודה דאין מוציאין אפילו קודם הביעור". לפיו, הן ר' שמעון בן אלעזר הן רבי מסכימים לאמור במשנה שאין מוציאים פירות שביעית לחו"ל גם קודם לביעור וגם לאחריו, והם חולקים בעניין הביעור רק במקרה שהפירות למרות זאת הוצאו לחו"ל, וכמסופר בגמרא על רב ספרא.
 על דברי הר"ש הללו, ודברי הרב עובדיה מברטנורא שנימק גם כן את טעם איסור הוצאת פירות שביעית מהארץ בשל חובת הביעור בארץ, הקשה הרב יחיאל מיכל אפשטיין (ערוך השולחן העתיד - הלכות שמיטה, סימן כד סעיף כה):

וכתבו המפרשים (ר"ש ורע"ב) דהטעם משום דהביעור צריך להיות בארץ ישראל, וכן משמע בפסחים (נ"ב ב). אבל אם כן היה להמשנה לבאר דהאיסור הוא רק בזמן הביעור? וגם מהרמב"ם שם שכתב סתם "פירות שביעית אין מוציאין מהארץ לחוץ לארץ", מבואר להדיא דעל כל השנה קאי? והטעם נ"ל שחששו שבחוץ לארץ לא ישמרו הדינים הנהוגים בפירות שביעית, וכן משמע קצת בירושלמי ע"ש (וגם הר"ש כמסתפק בזה ע"ש).

נראה שאין כוונת הר"ש לומר שחובת הביעור בארץ היא הנימוק לכך שאין מוציאים

7 דברים דומים לדברי הר"ש הללו כתב גם התוס' רא"ש, וכן כתבו בקצרה הרש"ס, הרע"ב, תפארת ישראל - הלכתא גבירתא, ומלאכת שלמה בפירוש למשנה (שביעית ו, ה). המפרשים הללו היו אחרי הר"ש משאנן, ופירשו כמותו.

פירות שביעית לחו"ל. שהרי אם כך, מדוע לא יהיה ניתן להוציא לאחר הביעור? אם איסור הוצאה לחו"ל הוא בשל הצורך לבער בארץ, אדרבה, ר' שמעון בן אלעזר אמר את ההוראה הטובה ביותר - יש להחזיר את הפירות לארץ ולבערם בארץ.

אמנם הר"ש חיבר והתאים בין ההלכה המוסכמת שאין מוציאים פירות שביעית לחו"ל, ובין המחלוקת היכן יש לבער פירות שבכל זאת הוצאו מהארץ, אך אין תלות בין הדברים. אכן, אסור להוציא פירות שביעית לחו"ל, והתנאים חלקו בשאלה היכן יש לבער כשהוציאו בכל זאת את הפירות. הוא לא התכוון לומר בדבריו אלו שהנימוק לאיסור הוצאה מהארץ של פירות שביעית הוא הביעור.⁸

לפי ערוך השולחן, טעם האיסור להוציא פירות שביעית איננו רק החשש שיתערבו פירות עם קדושת שביעית בפירות חולין, אלא חשש גדול יותר שבני חו"ל לא ידעו לשמור את הדינים המיוחדים שנהוגים בפירות שביעית. מכל מקום, לדבריו איסור ההוצאה לחו"ל איננו קשור ואיננו תלוי בביעור.

ערוך השולחן ציין לדברי הרמב"ם, ואכן הרמב"ם כתב שתי הלכות. הלכה אחת כתב הרמב"ם בפרק שבו הוא עסק בקדושת פירות שביעית (הל' שמיטה ויובל ה, יג): "פירות שביעית אין מוציאים אותן מהארץ לחוצה לארץ ואפילו לסוריא". הרמב"ם פסק כתנא קמא במשנה ולא כר' שמעון. הלכה אחרת כתב הרמב"ם בפרק שבו הוא עסק בהלכות הביעור (שם ז, יב): "ופירות הארץ שיצאו לחוצה לארץ מתבערים במקומן ולא יעבירם ממקום למקום". אם בכל זאת הוציאו פירות שביעית לחוץ לארץ, פסק הרמב"ם כרבי שמבערם במקומם. אך אין תלות בין ההלכות. אסור להוציא לחו"ל בשל קדושת הפירות ובמשך כל השנה, ואם בכל זאת הוציאו - יש לבער בחוץ לארץ וכדברי רבי.⁹

ב. הוצאת פירות שביעית לסחורה

על מעשיו של רב ספרא שאלו התוספות (שם ד"ה רב ספרא):

רב ספרא אפיק גרבא דחמרא מא"י לח"ל - הקשה ריב"א דתנן בפ"ו

8 לפי הסברנו זה, אין מקום לדיון של האחרונים, אם יהיה מותר להוציא לחוץ לארץ פירות שביעית עד מועד הביעור, מחשש שמא יישארו אצלו פירות בשעת הביעור והוא יהיה בחו"ל. ראה: האדר"ת, שבח הארץ, אות לב (בתוך בשמן רענן, חלק ב, עמ' רח); בית רידב"ז, סימן ה סעיף יח; הרב יחיאל מיכל טוקצינסקי, ספר השמיטה, עמ' לו סעיף ה; הרב צבי כהן, פירות שביעית, עמ' רכט-רל.

9 כך נראה גם מדברי המאירי (פסחים נב ע"ב) שהפריד בין שתי ההלכות. גם הראי"ה קוק, שבת הארץ ה, יג, הביין כך (ראה שם הערה 1).

דשביעית (משנה ה) "אין מוציאין שמן שריפה ופירות שביעית מן הארץ לחו"ל"? ותירץ דהתם מיירי לאכילה, ורב ספרא אפיק לסחורה, דיש סחורה שמותרת. אי נמי בשוגג הוציא.

בעוד שהדיון המרכזי בגמרא הוא בהלכות הנוגעות לביעור פירות שביעית שהוצאו לחו"ל, תוספות הם ששאלו שאלה מקדמית: איך ייתכן שרב ספרא הוציא יין הקדוש בקדושת שביעית לחו"ל, הרי הדבר אסור? הגמרא עצמה לא שאלה שאלה זו. לפי התשובה הראשונה של התוספות, לרב ספרא היה מותר לכתחילה להוציא את היין לחו"ל, מפני שהאיסור להוציא פירות שביעית לחוץ לארץ הוא על מנת לאכול את הפירות הללו. אך אם הם נועדו לסחורה, אין איסור להוציאם. תשובה זו מבוססת כנראה על כך שרב ספרא אכן עסק במסחר (בבא בתרא קמד ע"א; בבא מציעא לא ע"ב; חולין צד ע"ב; שאילתות פרשת ויחי), ואף שיבחו אותו כאדם נאמן, "ודובר אמת בלבבו" (תהלים טו, ב) - "כגון רב ספרא" (מכות כד ע"א).¹⁰ כאמור לעיל, רב ספרא היה הולך הרבה מארץ ישראל לבבל ולהפך (בבא קמא קד ע"ב; חולין קי ע"ב), וגם כאן המקרה היה כשיצא מהארץ לחוץ לארץ.

תוספות כתבו שרב ספרא הוציא לסחורה "דיש סחורה המותרת". הסחורה המדוברת כאן היא "גרבא דחמרא", אך כוונת תוספות כנראה לדרכי המסחר. במקומות אחרים כתבו התוספות (אם כי אין הכרח שאותם בעלי תוספות כתבו את אותם הדברים) אלו דרכי מסחר מותרות בפירות שביעית (עבודה זרה סב ע"א תוד"ה נמצא): "אומר רבינו יצחק דהסחורה שהיא אסורה בפירות שביעית, היינו לקנות הרבה ביחד להוליך ממקום הזול למקום היוקר... אבל אם הוא לוקט למכור על יד לקנות בו דבר אכילה, אין דבר זה סחורה". על פי התוספות אסור לסחור בפירות שביעית רק אם מוכר הרבה, אך מותר למכור מעט.¹¹ אכן "גרבא דחמרא" זו כמות קטנה של יין - "איפה של יין" (פסחים לו ע"א, רש"י ד"ה גרבא דחמרא).¹² במקום

10 ראה גם חולין צד ע"ב על הנהגתו הישרה של רב ספרא.

11 כך פסק גם הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל ו, א) על פי הגמרא (סוכה לט ע"ב) בנוגע למסחר: "אין עושין סחורה בפירות שביעית, ואם רצה למכור מעט מפירות שביעית - מוכר, ואותן הדמים הרי הן כפירות שביעית וילקח בהן מאכל ויאכל בקדושת שביעית, ואותו הפרי הנמכר הרי הוא בקדושתו כשהיה".

12 האדר"ת, זהב שבא, על תוספות הרשב"א, פסחים, עמ' רצא, כתב: "גרבא דחמרא אין לקרותו דבר מועט". ראייתו מהגמרא (מגילה ז ע"א) שם מסופר שר' יהודה נשיאה שלח לר' אושעיא משלוח מנות בפורים "אטמא דעיגלא תלתא וגרבא דחמרא". אך ראה בריטב"א (מגילה שם) שכתב על דברי רבי הושעיא שאמר לר' יהודה נשיאה: "קיימת בנו רבינו ומתנות לאביונים. פי' שלא היתה יקרה התשורה בעיניו, ואמר שאינה מתנה לאדם כמוהו ולא יצא ידי חובת משלוח

אחר (סנהדרין כו ע"א תוד"ה ימכרו) כתבו: "וי"ל דסחורה היינו כשמוכרה בשוק כעין חנות דדמי לסחורה, אבל פעם אחת כעין אקראי בעלמא, ליכא משום סחורה". נראה שבדרך כלל רב ספרא לא היה מוציא יין או פרי אחר שיש בו קדושת שביעית מהארץ, כי אז בוודאי כבר היה יודע כמי ההלכה בעניין הביעור, ממילא ניתן לראות זאת כהוצאה "פעם אחת כעין אקראי בעלמא". מכל מקום יש לפרש שהתוספות התכוונו לומר שניתן להוציא פירות שביעית לחו"ל, אם מתנהלים על פי דרכי המסחר המותרות (הבלעה, הקפה, אוצר בית דין, מזון שלוש סעודות, אשראי וכד'). יש להוסיף שהר"ש משאנץ (תוספות הרשב"א, פסחים כאן) כתב רק את התירוץ הראשון של ריב"א שהובא בתוספות ובאופן הבא: "דהתם מיירי לאכילה, ורב ספרא אפיק לסחורה". הוא לא כתב את ההמשך המופיע בתוספות: "דיש סחורה המותרת". מדברי הר"ש הללו משמע שאף הוא סבר שאין בעיה להוציא פירות שביעית לסחורה, ודבריו אלו מחזקים את שכתבנו לעיל, שלפי ר"ש הסיבה שאסור להוציא לחו"ל היא החשש שהפירות יתערבו עם פירות חולין, אך אם הפירות הוצאו לשם מסחר – הדבר מותר.¹³

אמנם מטרת המסחר היא שהקונים יאכלו את הפירות הללו, אך אין זה מענינו של הסוחר כיצד ינהג הקונה בהם. כך כתב הרב משה פיינשטיין (שו"ת אגרות משה, או"ח חלק ה, סימן מב) בנוגע להוצאת אתרוגי שביעית לחו"ל:

גם בשנת שמיטה יש להדר ליקח אתרוגי ארץ ישראל יותר משל שאר מקומות כשאינם מורכבים, כמו שמהדרין בכל השנים. ומצד איסור הוצאה לחוץ לארץ שעל המוציאין, אין נוגע זה להלוקחים. והם אפשר סמכו על התוס' דשלא לאכילה מותר, כיוון דאיסור דרבנן הוא.

כך כאמור לגבי הוצאת פירות שביעית למסחר בחו"ל, וכך גם לגבי מסחר בדרכים מותרות בתוך ארץ ישראל. אין זה מעניינו של המוכר כיצד ינהג הקונה בפירות הללו.¹⁴

מנות איש לרעהו". משמע שמדובר על כמות מועטה. מה גם שלא מקובל לשלוח משלוח מנות אישי בכמות מסחרית.

13 אמנם יש לציין שהר"ש בפירושו למשנה (שביעית ו, ה) שציינו לעיל, כתב רק את התשובה שרב ספרא הוציא בשוגג. ראה על כך בדברי האדר"ת, זהב שבא (לעיל הערה 12) על דברי הר"ש הללו. אפרים אלימלך אורבך, בעלי התוספות, עמ' 608-609, כתב שהעורך של התוספות במסכת פסחים הוא ר' אליעזר מטוך, שציטט מדברי ריב"א המובאים בר"ש משאנץ.

14 על כך ראה בהרחבה בספרי: "פירות הקדושים בקדושת שביעית בידי מי שלא ישמור על קדושתם", זמני יהודה וישראל, עמ' 29-51.

הרב יהושע צבי מיכל שפירא (ציץ הקדש, סימן טו, אות ד) חקר: האם איסור הוצאת פירות שביעית לחו"ל הוא כדי שיבערו אותם בארץ ישראל, או בגלל קדושת הפירות שיש לאכול אותם בארץ ישראל? לדבריו, מאחר שלפי ריב"א מותר להוציא לסחורה, משמע שעיקר הטעם הוא כדי שיאכלו את הפירות בארץ ישראל, ולא מפני שיש לבערם בארץ ישראל, "ולפי זה בדברים שאינם עומדים לאכילה, ליכא גבייהו איסור זה דאכילה". יש להסביר את דבריו, ש"דברים שאינם עומדים לאכילה" הכוונה היא שהמוציא אינו מוציאם על מנת לאוכלם בחוץ לארץ. הוא הוציאם לסחורה או לצרכים אחרים, אך לא על מנת לאוכלם. במצבים כאלה לפי התוספות מותר להוציא לחו"ל ואין איסור. גם הרב משה פיינשטיין (שם) הסביר כך את דברי התוספות הללו:

ומצד איסור הוצאה מארץ ישראל לחו"ל, הא לתירוץ הראשון בתוס' פסחים שם ד"ה רב ספרא מותר להוציא שלא לאכילה.

התוספות כתבו שלשם סחורה באופנים המותרים מותר להוציא לחו"ל, ואילו הרב פיינשטיין פירש את דבריהם באופן רחב יותר שמותר להוציא לחו"ל שלא לשם אכילה. דוגמאות: הוצאת פירות שביעית לתלותם כנוי סוכה או כבשמים לנוי או לריח. בכל המצבים הללו שמוציאים פירות לחו"ל שלא על מנת לאוכלם, מותר להוציא לכתחילה.

גם הרב יוסף שלום אלישיב (הערות הגרי"ש אלישיב, פסחים נב ע"ב) הבחין באופן ברור בין פירות שביעית שנועדו לאכילה, שאסור להוציאם לחו"ל, ובין פירות שביעית שלא נועדו לאכילה, כמו אתרוגים הקדושים בקדושת שביעית, שמותר להוציאם לחו"ל:¹⁵

ונראה דהנה דיסוד האיסור בהוצאתם לחו"ל, הוא מצד דהוי כקדשים שאכילתם וביעורם במקום קדושתם ובלשון התורה כהנים "בארצך תהיה כל תבואתה לאכול". ונמצא דרב ספרא כשהוציא לחו"ל רק לסחורה ולא לאכילה, והיינו כמו באתרוגים בזמן הזה שמוציאים אותם רק לנענועים, ואח"כ לאכילה אין צריך להם בחו"ל, ויחזירו לארץ ישראל. נמצא שאין בזה שום איסור, שהרי לא יאכלום בחו"ל.

15 באתרוג יש קדושת שביעית (סוכה לט ע"א). בנוגע לייצוא אתרוגי שביעית לחו"ל, ראה: בשעריך ירושלים (עורך: הרב יוסף צבי אדלר), עמ' כה-כו; הרב צבי כהן, פירות שביעית, עמ' תעט-תפב.

ולפי זה צריך לומר דרב ספרא הוציאם לחו"ל הסמוך לארץ ישראל שהיה אכן בדעתם להחזירם לאכילה לארץ ישראל. וכן בזמן הזה לכתחילה ישלחו האתרוגים על מנת להחזירם לארץ ישראל, וצ"ע. [ואולי כבר לא הטריחום אחר שהוציאו לנענועים ולא לאכילה ושוב אין צריך בדיעבד להחזירם לארץ ישראל, וכרבנן. וצ"ב].

בעבר היה מקובל לאכול אתרוגים.¹⁶ כיום מגדלים אתרוגים לשם המצווה, ומעט מאוד אוכלים אותם כמרקחה או שותים ליקר אתרוגים וכד', לאחר השימוש בהם בחג סוכות. אתרוגים שמייצאים כיום לחו"ל נועדו למצוות ארבעה מינים ולא לאכילה.¹⁷ כיון שכך, לא ברורים דברי הרב אלישיב שצריך להחזירם אחר כך לארץ ישראל. הרי גם בארץ ישראל לא יאכלו אותם, ואם יש צורך לבערם, כאמור לעיל, הרמב"ם פסק שמבערים בחוץ לארץ. לא ברורים גם דברי הרב אלישיב מניין שרב ספרא הוציא את היין לחוץ לארץ סמוך לארץ ישראל, ומתוך מטרה להחזיר את היין לארץ ולשתותו כאן. בגמרא כתוב שהוא יצא מארץ ישראל לחוץ לארץ, וכאמור לעיל, רב ספרא היה הולך מארץ ישראל לבבל וחוזר, ובבל רחוקה מארץ ישראל.

הראי"ה קוק (שבת הארץ, קונטרס אחרון, אות כג) הסביר את תשובת התוספות באופן הבא. אכן אסור לסחור בפירות שביעית, אך יש אופנים שבהם מותר, כגון בהבלעה, כמו ברכישת אתרוג שביעית (סוכה לט ע"א). לדבריו, איסור סחורה בפירות שביעית הוא איסור תורה, ואיסור הוצאה לחו"ל הוא דרבנן. הואיל ויש דרכי מסחר מותרות, כגון בשעת דחק ובהבלעה וכיו"ב, אין מקום לאיסור להוציא פירות שביעית לחו"ל וודאי שיש לסמוך על כך בשעת הדחק. כך כתב בסוף דבריו:

ובמקום הרחק יש לסמוך על דברי התוס' פסחים נב ע"ב ד"ה רב ספרא, די

16 אתרוג צריך להיות ראוי למאכל: "אתרוג דלאכילה קאי" (סוכה לז ע"ב). על אכילת אתרוגים: תוספתא תרומות י, ב; משנה סוכה ד, ז; סוכה מו ע"א-ע"ב; ביצה ל ע"ב; שבת קח ע"ב, קט ע"ב; יומא יח ע"א; ויקרא רבה לז, ב, ועוד.

17 הרב שלמה זלמן בהר"ן (בתוך: שו"ת אבני קדש, בטופו) כתב סיבה נוספת להיתר להוציא אתרוג שיש בו קדושת שביעית לחו"ל, על בסיס ההנחה שכמעט שלא מקובל כיום לאכול אתרוגים: "בזמן הזה דאין אתרוג עומד לאכילה, ולא כבזמן הש"ס, ורק איזה אנשים עושים מהם מרקחת, ואם לא יקחו אותם לצאת בהם בחג הסוכות למצות ארבעה מינים יהיו כולם להפסד... וברור הוא כי אם לא יקנו אותם הסוחרים לשלחם לחו"ל יפסידו כולם... ואם כן מה שייך בזה 'לאכלה' ולא להפסד, 'לאכלה' ולא לסחורה... למה לא ישלחו לחו"ל לברך עליהם?". דברים ברורים זו ראה גם: הרב שמואל וואזנר, שו"ת שבט הלוי חלק ב סימן קח.

אומרים שלסחורה המותרת [=אופני המסחר המותרים] מותר להוציא לחו"ל.
ובזה אנו מוציאים תקנה לסחר ארץ הקדש בשביעית בזמן הזה.

אמנם הראי"ה קוק התמקד רק במה שקשור להוצאה לשם מסחר ובאופנים המותרים, אך העיקרון שנלמד מהתוספות וממפרשיו הוא שכל גידול חקלאי שיש בו קדושת שביעית, והוא אינו מיועד לאכילה, מותר להוציאו לחו"ל.

על פי התשובה השנייה של התוספות, רב ספרא הוציא את היין לחו"ל בשוגג. בתוספות רבנו פרץ (פסחים שם) כתב שהוא לא זכר שיש אתו יין. אכן אסור היה להוציא את היין לחו"ל, אך מאחר שהוא כבר הוציא, הוא התלבט היכן יש לבערו. ניתן אף לדייק את ההכנה הזאת מלשון הגמרא: "הוה בהדיה גרבא דחמרא".

יש להעיר שהתוספות גרסו בגמרא "רב ספרא אפיק גרבא דחמרא מא"י לח"ל",¹⁸ אך הגרסה בגמרא שלנו היא: "רב ספרא נפק מארץ ישראל לחוצה לארץ. הוה בהדיה גרבא דחמרא דשביעית".¹⁹ על פי גרסת התוספות, קושייתו של ריב"א התבססה על ההנחה שרב ספרא הוציא את היין במודע, ועל כן השיב בתשובה הראשונה שלסחורה מותר להוציא. בתשובה השנייה כתבו תוספות שהוא עשה כן בשוגג, אך נראה שהתשובה השנייה מתאימה יותר לגרסת הגמרא, וכפי שכתב הר"ש (בפירושו למשנה שביעית ה, ו).

לעיל ציינו שהרמב"ם כתב שאסור להוציא פירות שביעית לחו"ל בפרק שבו הוא עסק בהלכות קדושת שביעית, ולא בפרק שבו הוא עסק בהלכות ביעור. האם הרמב"ם יכול להסכים להסברם של ריב"א והר"ש שלסחורה באופנים המותרים יהיה מותר להוציא? כאמור לעיל, הרמב"ם כתב את ההלכה בנוגע לאיסור להוציא לחו"ל במסגרת הלכות קדושת הפירות בהקשר של אכילה, שתייה, סיכה, הדלקת הנר וצביעה (הל' שמיטה ויובל ה, א-י). הוא לא נימק את טעם האיסור להוציא לחו"ל. את ההלכות הקשורות לסחורה בפירות שביעית כתב הרמב"ם בפרק שאחריו (שם ו, א). לכאורה נראה לומר שהרמב"ם יכול להסכים לכך שאם סוחרים באופנים המותרים יהיה מותר להוציא לחו"ל, כי ההלכה בעניין איננה קשורה לשימוש בפירות עצמם. אך קשה להוכיח בוודאות שהרמב"ם יסכים לדברי הריב"א והר"ש.

18 כך גרסו גם: תוספות רבנו פרץ ותוספות הרשב"א, פסחים שם; ספר הזכות, גיטין יח ע"א בדפי הרי"ף.

19 כך גרס גם הר"ש משאנץ, בפירושו למשנה שביעית ו, ה, שהובא לעיל. רבנו חננאל גרס: "ביד רב ספרא נפיק מארץ לחוצה לארץ גרבא דחמרא דשביעית".

ג. איסור הוצאה לחו"ל איננו מוסכם על הכול – רב ספרא פסק שלכתחילה מותר להוציא פירות שביעית לחוץ לארץ

עד עתה הסברנו שמוסכם על כל התנאים שאין מוציאים פירות מארץ ישראל לחוץ לארץ, ורבי ור' שמעון בן אלעזר חלקו בשאלת מקום הביעור במקרה שכן הוציאו. הרב ישראל משקלוב (פאת השולחן, הל' שביעית סי' כד אות נו) כתב בעקבות דברי ריב"א בתוספות:

רב ספרא דאפיק לכתחילה, הוה סבירא ליה דאין הלכה כר' שמעון בן אלעזר ודלא כמתניתין... ולכן הוציא רב ספרא היין. וזה שאמר רב ספרא: איכא דשמיע ליה מיניה דרבי אבהו, הלכה כרבי שמעון בן אלעזר או לא?

לדבריו ניתן לפרש שרבי שסבר שמבער במקומם בחוץ לארץ, סבר גם שמותר לכתחילה להוציא פירות שביעית לחו"ל, ואילו ר' שמעון בן אלעזר שסבר שיש לבער את הפירות בארץ, סבר שאסור להוציא לחו"ל וכמו האמירה המוסכמת במשנה בשביעית (ו, ה) שאין מוציאים פירות שביעית לחו"ל. רב ספרא סבר שאכן אין הלכה כר' שמעון בן אלעזר וממילא לא כמו המשנה, ולכן מותר להוציא לכתחילה יין מארץ ישראל לחוץ לארץ.

כך גם כתב הרב משה פיינשטיין (שם) על פי ההבנה המקובלת בר"ש שיש תלות בין האיסור להוציא פירות שביעית לחו"ל לבין חובת הביעור בארץ:

ולחד שיטה בר"ש פ"ו משביעית מ"ה, תלויה הוצאה לחו"ל בדין הביעור שנחלקו בזה בפסחים שם. וכיוון שהלכה כתנא קמא שמתבערין בכל מקום, ליכא כלל דין זה דאיסור הוצאה לחו"ל.

אפשרות כזאת הציע גם הראי"ה קוק (ניצני ארץ, ו, עמ' 36; אגרות חמדה, עמ' 172) בשבתו בכויסק בחוץ לארץ, במכתב שעסק בנוגע לרכישת אתרוגים מארץ ישראל בשנת שמיטה. בתחילה כתב שהוא הזמין אתרוג שגדל אצל נוכרים: "דעל כל פנים יש לסמוך בזמן הזה אמאן דאמר יש קנין לנכרי להפקיע. ובכלל ראוי להתנהג כעצת חז"ל: 'נותן לו אתרוג במתנה ומבליע דמי אתרוג בלולב' (סוכה לט ע"א)". לא ברור מדוע בקנייה מגוי אתרוג שגדל בארץ ישראל, יש לקנות בהבלעה, הרי אין קדושת שביעית באתרוג שגדל אצל נוכרי. הראי"ה קוק המשיך וכתב:

לענין עצם ההוצאה, ודאי האיסור דאין מוציאים הוא דרבנן, וכן משמע

בירושלמי. וגם מסופק אם רבי לא פליג, וראיה רב ספרא דאפיק גרבא דחמרי, אולי פסיק כמותו.²⁰

אכן האיסור להוציא פירות שביעית לחו"ל הוא מדרבנן, ולא רק מפני שביעית בזמן הזה דרבנן.²¹ "וכן משמע מירושלמי" - נראה שכוונתו לדברי רבי יעקב בר אחא שאמר שר' אמי הורה כדעה המקילה - דעת רבי, שניתן לבער בחוץ לארץ. הראי"ה קוק העלה אפשרות שרבי סבר שניתן לבער בחוץ לארץ פירות שביעית שהוצאו לחוץ לארץ, כי הוא סבר שלכתחילה מותר להוציא פירות שביעית לחו"ל. והראיה לכך שאולי רב ספרא סבר כמותו ולכן הוא הוציא יין קדוש בקדושת שביעית לחו"ל. הראי"ה קוק צירף שם עוד כמה נימוקים להיתר להוציא אתרוג שביעית לחו"ל: א. האיסור להוציא פירות שביעית לחו"ל לא נאמר במקום מצוה. במקום אחר כתב הראי"ה קוק (אגרות הראיה, א, אגרת שכו) שיש חשש שאם לא יוציאו אתרוגי שביעית מארץ ישראל, היהודים ייטלו אתרוגים מורכבים שהם פסולים למצווה.²² ב. מדובר על אתרוגים שנמכרו לגוי, ואין בהם קדושה, והם אינם נחשבים לפירות של יהודי. אמנם חרף כל הנימוקים הללו כתב הראי"ה קוק שיש לנהוג בהם כאילו יש בהם קדושת שביעית ויש לאוכלם מיד אחרי החג, כדי שלא יעבור זמן הביעור.²³

סיכום

האיסור לייצא פירות שביעית לחו"ל, נוגע כנראה רק לפירות שמוציאים אותם על מנת לאכול או לשתות אותם. אך אם המוציא איננו מתכוון לאכול או לשתות את

20 ראה גם שבת הארץ, קונטרס אחרון, אות כג, שם דן בהרחבה בדברי רבי.

21 ראה: פאת השולחן, בבית רידב"ז, דף עד, שכתב שזה איסור דרבנן. ואמנם שם בסוף הספר במשמרת הבית דף כב ע"ב הובא מכתב מהרב אברהם מנחם הלוי שטיינברג, אב"ד בראד, שכתב שהאיסור מהתורה. גם מהנצי"ב, שו"ת משיב דבר, סי' נו, משמע שמדובר על איסור תורה, אך זאת מפני שהוא קשר זאת לכך שסבר שביעית בזמן הזה מהתורה. החזון איש, שביעית סי' יג, ג, סבר גם כן שאיסור הוצאה לחו"ל הוא מדרבנן. ראה עוד: הרב צבי כהן, פירות שביעית, עמ' רכו-רכח.

22 בעבר השווקים היו מוצפים באתרוגים מורכבים. רבנים רבים ובהם הראי"ה קוק נאבקו בדבר ופסקו שאתרוג מורכב פסול למצווה. הראי"ה קוק כתב איגרות ותשובות בעניין, וכן ספר: עץ הדר השלם. כמו כן הוא פעל ותמך בחקלאים ובעמותות שגידלו אתרוגים לא מורכבים. על מאבקו של הראי"ה קוק בעניין זה ראה בהקדמה שכתבתי לספר "עץ הדר השלם". כיום הבעיה נפתרה, והמגדלים יודעים לגדל אתרוגים נאים ומשובחים, בכמויות גדולות, ללא הרכבה.

23 בספרי: "אתרוג, פירות הארץ, וקדושת שביעית במשנת הראי"ה קוק", מועדי יהודה וישראל, עמ' 271-281, עסקתי בהרחבה בהנהגותיו ובפסיקותיו של הראי"ה קוק בנוגע להוצאת אתרוגים מארץ ישראל לחו"ל בשנת שמיטה.

טו. רב ספרא הוציא מארץ ישראל לחוץ לארץ יין של שביעית

הפירות הללו, אלא לסחור או לעשות בהם כל שימוש אחר שאינו אכילה ושתייה, נראה שלא נאסר. יש לסחור על פי כללי ההלכה הנהוגים בפירות שיש בהם קדושת שביעית - הקפה, הבלעה וכד'. כך למשל בנוגע לייצוא אתרוג שביעית. יש בו קדושה, אך הרוב לא נהגו כיום לאוכלו.

נראה שהחובה לבער פירות שביעית בארץ ישראל איננה קשורה כלל לאפשרות להוציא פירות שביעית באופנים מותרים. ייתכן שרבי שסבר שפירות שביעית שהוצאו לחוץ לארץ יש לבער במקומם, סבר שאין כל איסור להוציא פירות שביעית לחוץ לארץ, וייתכן שרב ספרא שהוציא יין של שביעית לחוץ לארץ, סבר גם הוא כרבי.